

Németh György

A REBELLIS TANÍTÓ

2012.

Egy fekete köpenyes, sima arcú férfi sétálgatott az egyre növekvő tömegben. Meg-megállt a kisebb csoportokban beszélgető némedi parasztok mellett. Az emberek összesúgtak:

- Ki lehet ez, ismeri valaki? – kérdezték egymástól, de senki nem ismerte.

A fekete alak időnként szavakat írt apró könyvecskéjébe.

A többiektől kissé távolabb négy ember álldogált. Idősebb parasztok voltak, arcuk napbarnított, mély ráncokkal barázdált, akár a föld az őszi szántás után. Leginkább a négygyerekes Végh László hangját hallhatták a közelükben állók. A többiek, Angyal István – mind közt a legfiatalabb -, Izsák János és a nyolcgyerekes, hatvan felé járó községi esküdt Acsay Mátyás csak bólogattak, mormogtak a bajuszuk alatt.

- Higgyék el kegyelmetek, ez a rektor még bajt hoz ránk! Mióta a rácok ellen harcolt és Kossuth kitüntette, sokat képzelt magáról. – mondta Végh, - pedig én is ott voltam, én is harcoltam, de ő volt a hadnagy én meg csak egy őrmester. Ismernek kegyelmetek, enyém a legnagyobb, a legszebb ház a faluban, oszt csak őrmester? Ez a gyüttment meg hadnagy, főhadnagy, aztán meg százados! A keservit ennek a kutya rebellis világnak!

- Törődne inkább az iskolával, tanítaná a gyerekeket... - dünnyögte maga elé Izsák.

- Vagy kántorkodna a templomban – kontrázott a fiatal Angyal István.

- Tanítaná, tanítaná... mire? Hogy lázadjanak az urak ellen, a császár ellen? Ezek még a címerre is Kossuth kalapját rakták.

Egyikük sem vette észre, hogy a fekete köpenyes idegen már jó ideje csak egy karnyújtásnyira volt tőlük. Egyik kezében az apró könyvecske, a másikban ceruza.

Időközben már a falu apraja-nagyja megérkezett a községháza elé, ahogy azt a kisbíró tegnap kidobolta. Nyílt az ajtó és jött egymás után Garay Ferenc bíró, Vörösmarty József református pap és Halászy Károly református kántortanító, rektor. Mindhárman a Kossuth-párt tagjai.

- Némediek, barátaim! – kezdte Garay bíró. - Tegnap újabb proklamációt küldött Dienes szolgabíró úr. Sötét fellegek gyülekeznek hazánk ege fölött. Szóljon erről Halászy rektor úr!

Előlépett a sokak által kedvelt kántortanító, aki a múlt nyáron négyszáz némedi nemzetőrt vezetett a délvidékre, Szenttamás alá, hogy a lázadó és a magyarokra támadó rácokat megfékezze. Sokan elestek, de sokan hazatértek, s most ők is itt vannak. Itt, az első sorokban. Ha kell, újra fegyvert fognak, hogy megvédjék a hazát, a családot, a földet, a szabadságot.

De vannak császárpártiak is szép számmal. Legtöbbjük tehetős gazda, aki félti, amit megszerzett. A többségük csak nyugalmat akar, békességet és tisztességes gyarapodást.

Halászy egy székre állt, hogy hangja eljusson a hátul állókhoz is. Szikár, izmos ember volt, inkább alacsony, mint hórihorgas. Arca simára borotválva, szája keskeny. Szigorúság, határozottság sugárzott arcáról. De a szeme... A szeme ragyogott. Barátságos, meleg barna volt ez a szempár. De tudott villámokat is szórni, ha kellett.

- Barátaim! – kezdte a maga jól ismert, erőteljes hangján. – A nemzet kormányának szavait mondom. A haza veszélyben van. Ha rendes eszközökkel vélnők megmenthetni a nemzetet, nem kiáltanók ki, hogy a haza veszélyben van. Ha egy gyáva gyermeknemzet élén állanánk, mely rémületében inkább elvész, hógyssem magát védelmezze, óvakodnánk meghúzatni országszerte a vészharangokat.

De mivel tudjuk, hogy hazánk népei egy férfias nemzet, mely magával számot vetett, midőn a legistentelebb elnyomás ellen magát megvédeni elhatározó: félretesszük a sem hozzánk, sem a nemzethez nem illő sépítgetést, titkolózást és áztatást, s nyíltan és tartózkodás nélkül kikiáltjuk, hogy a haza veszélyben van.

Mivel bizonyosak vagyunk, hogy a nemzet képes magát és hazáját megvédeni, azért tudtára adjuk tartózkodás nélkül a veszélyt egész nagyságában, felszólítjuk Isten és a haza nevében, hogy a veszélynek bátran szemébe nézzen, s fegyverre kiáltunk minden honpolgárt!

Nem biztatjuk, nem kecsegtetjük semmivel, sőt kimondjuk egyenesen, hogy ha az egész nemzet férfias határozottsággal fel nem kél magát utolsó csepp vérig védeni, hiába omlott annyi nemes vér, hiába volt minden eddigi erőlködés, el fog veszni hazánk, elvész nemzetünk, s e földön, melyben apáink szent hamvai nyugosznak, melyet Isten szabad örökségül szánt utódainknak, e földön a muszka korbács fog uralkodni a népnek rabszolgaságra vetett maradványai felett.

Ha van a népben életerő, meg fogja magát, meg fogja hazáját menteni.

- Megmentjük! Nem hagyjuk! – hallatszott előbb halkabban, majd egyre erősebben. Halászy kezét fel emelve csendet intett.

- Ezennel tehát kötelességünk érzetében tudtul adjuk Magyarország minden lakosainak: hogy az Istentől, erkölcstől és emberiségtől elvetemedett ausztriai császár Magyarország legyilkolása végett csakugyan nyakunkra hozta a vad muszka seregeket.

Az isteni gondviselés útjai kiszámíthatatlanok – kísérteteken és szenvedéseken keresztül vezeti népeit a boldogságra.

Magyarország harca nemcsak a mi harcunk többé. – Ez a nép szabadságharca a zsarnokság ellen.

A mi győzelmünk a népek szabadságának győzelme, a mi halálunk a népek szabadságának halála.

A parasztok arcán egyszerre látszott a rémület, a félelem, hogy minden hiába volt, de látszani kezdett az elszánt akarat is. A felháborodás egyre nőtt. A rektor arca kipirosodott, szeme lázban égett. Éppen csak rápillantott a papírra, majd folytatta:

- Magyarország népe! Akartok-e meghalni a vad muszák irtó vasa alatt? Ha nem, védjétek magatokat! Akarjátok-e látni, mint tiporják a távol éjszak kozákjai apáitok, feleségeitek, gyermekeitek megfertőztetett tetemeit? Ha nem, védjétek magatokat!

Akarjátok-e, hogy a lakosság egy része a távol Szibériába vagy a zsarnokok külháborújába elhurcoltassék, más része járomba görnyedjen a muszka kancsuka alatt? Ha nem, védjétek magatokat!

Akarjátok-e lángba borítva látni falvaitokat, leéetve, letiporva vetéseiteket? Akartok-e éhen halni a földön, melyet véres verejétkkel míveltetek? Ha nem, védjétek magatokat!

S ezért általános népfelkelést rendelünk és parancsolunk a szabadságért, Isten és a haza nevében.

A hazánkba betört muszák és azokat behívó istentelen ausztriai császár ellen az általános keresztes népháború ezennel megkezdetik.

Kihirdetés után minden ép férfiú, ki karját bírja, magát 48 óra alatt valamely fegyverrel ellátni tartozik, akinek lőfegyvere vagy kardja nincs, az kaszát és baltát ragadjon; a kasza rohamra, a balta pedig kézi viadalra bátor kézben alkalmas fegyverül szolgál.

Az ellenség elől minden eleséget, marhát, bort, pálinkát el kell takarítani rejtett hegyközi helyekbe vagy lápok, mocsárok közé, hogy éhen legyen elveszni kénytelen.

Aki a hazát fegyverrel támadja meg, az ellenség, aki pedig a haza megmentésére kötelességét nem teljesíti, az honáruló, és ilyennek fog a haza s a kormány által tekintetni.

Fegyverre! Fegyverre minden honpolgár! Így bizonyos a győzelem, de csak így.

A tömeg lelkesen éljenzett, kalapok repültek a magasba, szinte forrt a levegő. Vörösmarty József református tiszteletes állt fel a székre.

- Testvéreim! Mint hallottátok, a baj nagy. Csak úgy tudjuk megvédeni hazánkat, a falunkat, ha összefogunk! Felejtessék el minden sérelem, minden személyes ellentét, tartsunk össze, egyesüljünk a fegyverforgásra, ne szakadjunk két pártra. Az ellenség nem fogja kérdezni, hogy milyen érzelmű az, akinek a házát felégeti, javait elpusztítja! Most menjetek!

A némediek lassan elindultak. Még el kell látni a jószágot, meg kell fejni a teheneket, kaszát, baltát élesíteni... Vajon mit hoz a holnap? Győzünk, vagy elveszünk örökre?

*

A községi előljáróság összeült. Meg kellett szervezni a falu védelmét. Hosszas vita után a népfelkelők vezetését Halászy Károlyra bízták. Volt tapasztalata, honvédszázados volt, és persze tudott írni-olvasni.

A meglévő mellé segéd kisbíró is fogadtak, hogy ne késlekedjen a lakosság tájékoztatása. A községháza és a református templom kapuján nap mint nap váltották egymást a kiszögelt hirdetmények, felhívások.

Megbolydult az évszázados paraszti munka rendje is, a kapálás, a szénagyűjtés, az állatok ellátása mellett napi feladattá lett a katonai gyakorlatozás.

*

A kocsmá hátsó termében tíz-tizenöt gazda üldögélt. Kortyolgatták a savanyú bort, s halkán beszélgettek. Gyakran néztek az ajtó felé, láthatóan vártak valakit. A szó mi másról folyt volna, mint a néhány nappal ezelőtti proklamáció. Nem sokkal azután, hogy a kocsmáros behozta az égő petróleumlámpát, nyílt az ajtó. A bent ülők a félhomályban is felismerték vezetőjüket, Végh Lászlót. De jött vele más is, a fekete köpenyes idegen. Leültek. Angyal István, mind közül a legfiatalabb, térült-fordult, két cserépkupával és egy kancsó borral tért vissza. Töltött a poharakba. Ittak, majd kérges, erős parasztlükkel letörölték a borcseppeket a bajuszukról. Az idegen fehér, ápolt keze szinte világított a kormos üvegű lámpa halvány fényében. Végh László törte meg a csendet.

- Azért hívtam ide kegyelmeteket, mert valamit tennünk kell. Nem engedhetjük, hogy a rebellisek miatt elpusztuljon a falu, oda legyen a termés. A napszámosok, a béresek kezdenek elmaradozni. Nyakunkon az aratás. Ki fog dolgozni, ha mindenki harcra készül?

- Mit javasol Végh uram, mit tegyünk? – ez a kérdés látszott valamennyiük szemében.

- Bemutatom Johann Spitzel urat. Doktor, a minap helyezték ide orvosnak. – fordult a fekete köpenyes felé Végh. – Ő tudja, mit kell tenni.

Az orvos felállt, levette köpenyét. Az élesebb szeműek észrevették, hogy a köpeny gallérja mögött megcsillan valami. Egy ezüst kétfejű sas, az osztrák titkosrendőrök jelvénye. Még egyikük sem látott ilyet.

- Barátaim! – szólalt meg szinte tökéletes magyarsággal Spitzel. – Végh uram elmondta, hogy hogyan gondolkodnak és éreznek kegyelmetek. Tudom, hogy imádkozáskor keresztet vetnek. Tudom, hogy tisztelik a császárt és szeretik a hazájukat. Becsületesen dolgoznak és tisztesen gyarapodnak. Ha rám hallgatnak, ez így is fog maradni. Nem leszünk hálátlanok. Hajoljanak közelebb!

*

Hajnalban egy ponyvával letakart szekér hagyta el a falut. Ketten ültek a bakon, egy kalapos parasztember és egy fekete köpenybe burkolózó férfi. Fegyvereket vittek az osztrák katonai tábor felé. Doktor Spitzelnél volt még egy lista is a fegyverüket beszolgáltatókról.

*

A népfelkelők vezetőivel kibővített községi tanács naponta ülésezett. Gyakran kerekedett parázs vita egy-egy megoldandó feladat kapcsán, de megszületett a falu védelmi terve, meghatározták, hogy ha kell, hova menekítsék a gabonát, az értékeket, a fontos iratokat. Támadás esetén ki milyen poszton lesz köteles helyt állni... egyszóval felkészültek a védekezésre.

Így volt ez azon a délelőttön is, amikor az a ponyvával letakart szekér elhagyta Némedit. Az előljárók, a falu tehetős gazdái mind a tanácsteremben voltak, amikor szinte beszakítva az ajtót, beviharzott Halászy Károly. Arca feldúlt volt, szemei szikráztak. Kezében volt a népfelkelést elrendelő proklamáció. Megállt a kedélyesen beszélgető Végh előtt, lecsapta elé a papírokat:

- Kegyelmed aljas hazaáruló! – kiáltotta. – Azt gondolta, titokban tarthatja, hogy az egyszerű embereket megfélemlítve összeszedet egy rakás fegyvert? Amíg mi tépést, fehérműt, adományokat gyűjtünk, szervezzük a védelmet, addig maga lepaktál az ellenséggel, elárulja a hazáját, a faluját, az embereket? Kapott valakitől is felhatalmazást milderre? Feleljen!

- Miből gondolja, hogy maga különb, mint én? – lökte ki maga alól a széket Végh. - Ki maga? Egy jöttment! Maga lett hadnagy, nem én, pedig maga egy senki! Most meg a népfelkelők vezére! Isten szolgájának mondja magát, de a plébánost haramiának nevezte, a sírját is megásta? Nem, rektor úr, maga az áruló! Elárulta az Istent, a császárt.

*

Az asztalon gőzölgött már az ebéd. A ház asszonya, Nemes Csáthi Szakács Terézia, a kisoroszi lelkész lánya, az evőeszközöket rendezgette. Emília, a lassan eladó sorba lépő legidősebb gyermek zöld mázas kancsóban bort tett az asztalra. Édesapja szívesen ivott egy pohárkával ebéd után. A tizenkét éves Etelka a tányérokat törölgette. Harangszó jelezte a délebéd idejét.

- Jöhetne már édesapánk! Hol késik megint? – perdült édesanyja elé Etelka.

- Mindjárt itt lesz, meglátod. – mondta az asszony, miközben kezét megtörölte a kötényében és gyermekei felé fordult.

- Sok a teendője mostanában. Az iskolával ugyan nincs dolog, hisz szünidő van, de a helyettes jegyzőség is sok munkát ad, meg a gyűjtés, a falu védelme, az emberek ügyes-bajos dolgai...

Az udvarról kutyaugatás hallatszott, csikorgott a kiskapu, s az ajtóban ott állt feldúlt ábrázattal, kibomlott nyakravalóval a rektor, Halászy Károly. Valamennyien látták, hogy baj van, de nem szóltak, vártak. Tudták, hogy úgyis mindent elmond. Halászy kezét mosott, megigazította nyakravalóját, lesimította a haját. Asztalhoz ültek. Ma az asztali áldást a legidősebb gyermek, Emília mondta.

Ebéd után, míg a lányok elmosogattak, rendet raktak, Halászy Károly kezébe fogta felesége kezét és csendesesen mindent elmesélt. Így volt ez tizenhat év óta mindig, mióta a tanító és a kisoroszi lelkész lánya Isten színe előtt összekötötte életét. A férjénél öt évvel idősebb asszony tudta, hogy férjura mérnök szeretett volna lenni, miután kijárta a pápai gimnáziumot. De az idősebb Halászynak, a jegyzőnek a sok gyerek és a szerény jövedelem nem engedte, hogy fiát Bécsbe küldhesse tanulni. Így lépett Károly a tanítói pályára. Kisoroszi, Váchartyán, Veresegyháza után, 1839-ben itt, Alsónémediben lett rektor és később segédjegyző is. Együtt örültek, amikor 1841-ben több tanítóval együtt „jó magaviseletükről és tanítási szorgalmatosságukról különösen dicsértettek”. Segítette akkor is, amikor a népnevelők méltatlan helyzetére hívta fel a megyei közgyűlés figyelmét. Sok éjszakán át imádkozott, hogy élve láthassa viszont gyermekei apját, hogy épségben térjen vissza a délvidéki harcokból.

Együtt temették el három fiacskájukat is. S most egy újabb megpróbáltatás?

*

Híre jött, hogy tengernyi orosz és német csapat özönli el az országot. Jöttek, csak jöttek... Aki tudott, lóval, kocsival menekült. A kevéske gabonát, lisztet, ennivalót, ruhaneműt felpakolták, tehenet, birkát a nagyobb fiúk hajtották, a baromfiak riadtan kotkodácsoltak, gágogtak...

- Mi lesz a házzal, a jószággal? Rövidesen aratni kellene, mi lesz a búzával, a jövő évi kenyérrel? Mi lesz a férfinéppel? – érthetően másról sem tudtak beszélni az emberek szerte az országban. A sírás, a rémület lett az úr.

*

Meleg nap ígérkezett 1849. június 23-án. A hajnali derengés már talpon találta Némedi népét. Így van ez, mióta világ a világ, a parasztembernek a nyár a legnagyobb dologidő. A jószág alól ki kell ganézni, meg kell etetni, itatni, fejni. Kapáért kiált a kukorica, már megszakadt a búza töve, aranylik a határ. Mátyás, a falu csordása is feltarisznyált, s éppen fújta volna szarukürtjét, mikor szokásához híven körbefuttatta tekintetét a látóhatáron. Valami szokatlant észlelt. Kidörzsölte szemeiből az álom utolsó foszlányát, de így is azt látta, amit az előbb. Hatalmas porfelleg közeledett a falu felé.

Futtában fújta kürtjét, meg se várva, hogy a tehenek lassan kiballagjanak az utcára, rohant a harangozóhoz. A bakternak is csak ennyit kiáltott:

- Jönnék!

Jöttek százan, ezren, sokezren. A cári sasos zászló lobogott a szélben, döngött a föld a katonák lába alatt. A muszkák. A falu szélén megálltak, letáboroztak.

A községházán az előljárók tanácskozássra gyülekeztek. A falu, mint egy megbolygatott méhkas, az emberek rohagáltak, jajveszékelték. Aki eddig még nem ment, most menekülésre fogta.

- Az ellenállás reménytelen, mit tegyünk? – tette fel a kérdést Garay bíró.

- Várjunk és bízzunk Istenben. – javasolta Vörösmarty lelkész.

- De azért készüljünk fel a védekezésre! – tette hozzá Halászy rektor.

- Alakítsunk küldöttséget, menjünk oda hozzájuk, és teljesítsük minden követelésüket! – mondta Végh.

Alig telt el néhány óra, újabb csapat érkezett. Vasas németek. Parancsnokuk, egy Tallian nevű százados, a segédtsztek és mintegy huszonöt lovas a falu közepéig vágatott, ahol már várták őket az előljárók. A katonák vassisakján meg-megcsillant a napsugár, fehér köpenyük lobogott a forró nyári szélben. Volt köztük egy fekete köpenyes is, Spitzel, a doktor.

A lovak prüszkölve megálltak. A parancsnok magához intette Spitzelt, valamit kérdezett tőle. A doktor válaszul Garayra, majd Vörösmartyra, végül Halászyra mutatott.

- Garay bíró! – szólt erős, parancsoláshoz szokott hangon, túrhető magyarsággal a tiszt. - Két órán belül sorakozzon fel harminc szekér, rajta kenyér, zab elegendő! A tiszteknek koszt és kvártély, nekünk bor és harapnivaló, azonnal!

Választ nem várva leszállt a lóról, és bevonult a községháza tanácstermébe. Bor, kolbász, szalonna, kenyér pillanatok alatt került az asztalra.

A százados jóllakottan nyújtózott egyet, majd felállt és odasétált az ablakhoz. Kinézett és arca először elsötétedett, majd vörösbe váltott. Az utcán öt-hat szekér állt, rajta néhány zsák, egy kosárban kenyér. Az utca két oldalán a rémült falusiak álldogáltak, levett kalapjukat szorongatva. Az asszonyok kötényükkel szemüket törölgették, az apró gyerekek szoknyákba kapaszkodtak. Szinte hallani lehetett a ki nem mondott kérdést: Mi lesz most?

Az addig békésen falatozó tisztek parancsnokukat követve az utcára dübörögtek. Garay, Vörösmarty, Halászy és a többiek mindenre elszántan várták őket. Tallian, megeresztve egy kacskaringósnaak tűnő német káromkodást, megmarkolta a bíró kabátját és az arcába kiáltotta:

- Ez neked harminc szekér, megrakva zabbal és kenyérrrel?

- Százados úr, nincs több. A falu java része már napokkal ezelőtt elmenekült. Vitt magával mindent. Egyszerűen nincs több.

- Nincs több? Botot neki, százat! Most! – adta ki a szörnyű parancsot Tallian.

Négy katona berohant a községházára, felkapták a régóta nem használt derest, az udvaron álló mogyoróbokorról vastag, jó méteres botot vágtak. Ott az utca közepén, mindenki szeme láttára lekapták a bírót a négy lábáról, nyakát, hátát, lábait vaspánttal lefogták. Az egyik katona ütött, a másik számolt:

- Ein, zwei, drei ...

Garay bíró kilencvennyolcig bírta, de akkor félholtan a fájdalomtól és a megaláztatástól, elájult. A parancsnok felemelte kezét, abbahagyták.

- Vigyétek ezt a kutyát! – vetette oda a tehetetlen düh könnye áztatta, szájukat véresre harapdált előljáróknak, majd besietett a házba.

*

- Herr Kapitän! Ich melde es gehorsam, – lépett be az őrt álló katona – ein Bauer.¹

- Mit akar? – förmedt a százados a belépő Véghre.

- Nagyságos parancsnok úr – hebegte a máskor oly nagyhangú gazda. – Mindig hűséges és alázatos szolgálja voltam a császárnak, de itt elég kevesen vagyunk, akik alig vártuk, hogy vége legyen már ennek a rebellióknak. Kötelességemnek érzem...

- A lényegre! – kiáltott a tisztt.

- Kötelességemnek érzem, hogy elmondjam, itt sokan fegyvert rejtegetnek, lázítanak még most is a Kossuth-kutya árulók.

- Neveket!

- Tisztelettel, a bíró Garay, a református pap Vörösmarty, és még sokan, de mind közül a legalávalóbb a rektor, Halászy Károly. Ő Kossuth századosa, fegyverforgatásra tanította a népet, a plébánosunkat meg akarta öletni, üldözte a katolikusokat, a császárhoz hű embereket. Népgyűléseket tartott. Még a minap is Kossuth győzelméről beszélt. Fegyvere is van.

- És a pap?

- Ő és Halászy igazgató elválaszthatatlan barátok, ők voltak az elsők, akik Kossuth híreit terjesztették. Őneki is vittek fegyvereket. Amikor meg Rózsa Sándor rablóbandája keresztülment Némedin, mindig szállításra talált a lelkésznél és a legjobb ellátásra. Császári katonának azonban soha nem adott semmit.

- Elég! Menjen, keresse fel Spitzelt, ő osztja a júdáspénzt! – vetette oda a parancsnok, majd undorral elfordult.

¹ Kapitány úr! Alázatosan jelentem, egy paraszt.

*

A katonák házról házra jártak. Felforgattak mindent, még a tyúkólakba is benéztek. Ha fegyvert találtak, a gazdát megkötözve magukkal vitték. Nem kímélték Garay bírót, akinél egy kétsövű puska és egy rövid pisztoly volt a zsákmány. Halászynál megtalálták századosi csákóját és tiszti kardját. Letartóztatták Vörösmarty lelkészt is.

A községháza udvara tele lett elfogott némediekkal. Körbe vették őket a csőre töltött puskás katonák. További sorsukról a parancsnok döntött:

- A bírót, a papot és a rektort haladéktalanul szállítsák Ócsára, a hadbírószám elé. A többi kapjon huszonöt botot. – hangzott a parancs. A százados távoztában még odaszólt Spitzelnak:

- Gondoskodjon róla, hogy ezek a spiclik, ez a Végh, vagy hogy hívják, meg a társai is Ócsán legyenek! Tanúskodniuk kell!

A letartóztatottakat erősen megkötözték, a századosi csákót Halászy fejére csapták, a paphoz hozzákötözték egy zászlót. A megbotozott Garayt, aki alig tudott menni, egy szekérre rakták, a másik kettőt rövid kötéllal a saroglyához kötötték. Előttük öt lovas, mögöttük öt lovas, így indult a szörnyű menet Ócsa irányába. A katonák gúnyos kacagása kísérte őket.

A földeken dolgozó parasztok abbahagyták a munkát, levették kalapjukat, amikor a menet melléjük ért. Ki-ki hite szerint keresztet vetett, elmormolt egy rövid fohászt. Valamennyiük keze erősebben szorította a szerszámja nyelét. Majd fejükbe nyomták kopott kalapjukat, s dolgoztak tovább.

*

Eközben a Halászy-ház asszonya kibontakozott síró gyermekei öleléséből. Letörölte könnyeit, kendőt kötött és elsietett a család barátjához, a csordás Mátyáshoz.

- Mátyás, kérem, siessen Ócsára, keresse meg a lelkészt, Rác Szabó Lajost, meg az öreg rektort, Kontra Sándort és mondja el nekik, mi történt. – azzal kezébe nyomott egy tarisznyát, benne kis darab szalonna, kenyér, meg egy palack bor. – Ezt fogja, s induljon azonnal!

- Én ismerem a legrövidebb utat Ócsára, hamar ott leszek. – szólt, majd felkötötte bocskorát, fogta a kalapját. Alig múlt pár pillanat, sietős alakja már el is tűnt a kertek alatti bozótosban.

*

A gróf Teleki-féle kastély tele volt katonával. Az egyik kiürített, nagyobb szobában zöld posztóval leterített asztal mögött ült a hadbírószám. Az oldalt elhelyezett székeken foglaltak helyet az esküdtek: rendfokozat szerint egy-egy közlegény, örvezető, tizedes... egészen az elnöklő őrnagyig. Egy másik szobába volt bezárva az idősebb Ü. Szabó János ócsai bírósági és a lelkész Rác Szabó Lajos. Őket is elárulták. Kihallgatásra vártak. Délután három óra lehetett, mikor az ablakon kinézve látták, hogy egy kocsin, erősen megvasalva hozzák az alsónémedi lelkészt, Rác Szabó tiszteletes jó komáját, Halászy Károly rektort és a bírót, Garay Ferencet. Miután lerángatták őket a szekérről, mindhármójukat kikötötték a kerítés oldalához, az égő napra. Kezüik-lábuk úgy meg volt kötve, hogy még a rájuk szálló legyeket sem hajthatták el magukról. Az izzadság kacsaringós medret vágott vérrel és porral szennyezett arcukon.

Halászy fején volt honvéd csákója, kezében egy tépett, sáros nemzeti lobogó. A katonák arcul verték, szeme közé köpdöstek, koszos kutyáknak nevezték őket. A csákót a katonák gúnyos röhögés közepette egymás fejébe csapkodták. A raboknak mindezeket túrniuk kellett, minden zúgolódás nélkül. Estefelé aztán mindhármukat erősen megvasalva, külön-külön szobába zárták.

Először Végh Lászlót hallgatták ki, majd sorban a többi: Angyal Istvánt, Izsák Jánost, Acsay Mátyást. Mindannyian Halászy Károlyt tartották a legbűnösebbnek, aki pártját fogta Kossuthnak, fegyverfogásra

buzdított, felkelést szított, a pártok között viszályt támasztott. Valamennyien megesküdtek a mindenható Istenre, hogy a szín igazság szerint vallottak.

Este háromnegyed hétkor vezették az ócsai főhadiszálláson levő rögtönítélő bíróság elé Halászy Károlyt. A zöldposztós asztal mögött ült Pallavicini Oswald, a bíróság elnöke, mellette Zimmer lovassági százados, mint kihallgató, oldalt az írnok, valamint az esküdtek. Az asztalon a négy tanú esküvel megerősített kihallgatási jegyzőkönyve, a Némediben állomásozó lovasszázad parancsnokságának jelentése és egy kis méretű, fekete könyvecske.

- Halászy Károly, Önt hazaárulással, népfelkelésre való bujtogatással és a lázadásban való részvétellel vádoljuk. Mondjon el mindent! – nyitotta meg a tárgyalást Pallavicini őrgrof.

- Tisztelt bíróság! Tegnap tartóztattak le, letartóztatásom okát nem tudom másként magyarázni, mint-hogy népfelkelő százados voltam, ez az egyetlen bűnöm, semmi más. Amint megjött a hír, hogy a császári csapatok a télen Budára bevonultak, csupán azt mondtam, hogy mindenkinek meg kell védenie tulajdonát. Azt, hogy én a jegyzőnek azt mondtam volna, hogy a lakosságnak a császári csapatokat el kell űznie, nem igaz. A jegyzőt császári érzelme miatt nem neveztem hazaárulónak.

Népgyűléseket a lakosok csak a nemzeti gárda fennállása idején tartottak. A népgyűléseket a szolgabíró vezette 3 héttel ezelőtt, ahová engem is meghívtak. Felkelő századosná csak azért választottak meg, mivel olvasni és írni tudok.

Csupán csak egy proklamációt olvastam fel a község lakosainak, amely a felkelés szervezéséről szólt.

Végh Lászlót csak azért vontam felelősségre, mivel önhatalmúlag intézkedett a fegyverek beszolgáltatásáról. Hogy én a lakosságnak meghagytam volna, hogy minden ember különbség nélkül fegyvert fogjon a császári csapatok ellen, ez szintén nem igaz, mert egyedül a nép határozta meg, hogy ki álljon a felkeléshez.

Őfelségéről nem nyilatkoztam elmarasztalóan. Tagadom, hogy a lakosságot fegyverek rejtegetésére buzdítottam volna, minthogy én korábban nem tudtam, hogy miként állnak a dolgok.

Ennyit tettem én Kossuth ügyéért. Semmi mást nem tudok mondani, minthogy a lakosok között sok a rosszakaróm.

- Szembesítés következik, vezessék be a tanúkat! – adta ki az utasítást Zimmer százados.

A négy némedi tanú megismételte korábbi vallomását, de egyik sem nézett a vádlottra. Eltávozásuk után Halászy kért egy korty vizet, majd folytatta:

- Ennek ellenére maradok állításaim mellett, hogy a nekem tulajdonított, Kossuth ügyét pártoló cselekedetek és gondolkodásmód támogatásával nem vagyok vádolható és én azt hiszem, hogy ez csupán személyeskedés. Amit tettem, hazám iránt tettem. Honvéd hadnagy voltam, újra az lennék, ha Önök elbocsátának és szükség volna rá.

A jegyzőkönyv felolvasása után a vádlottat átadták az őrségnek, a jegyzőkönyvet aláírták. Megfogalmazták az ítélet szövegét is és az iratokat elvitték Haynau táborszernagyhoz, aki azt figyelmesen végigolvasta és rövid utasítással aláírta: Közzétenni és végrehajtani – Haynau.

*

Garayt és Vörösmartyt kihallgatásuk után közös szobába zárták.

- Félek, hogy rossz vége lesz a mai napnak – szólalt meg hosszú hallgatás után a tiszteletes. – Mi talán megússzuk, de Károly...

- Hiába kértük, hogy ismerje el vétkecségét, mentse magát a halálbüntetéstől. Gondoljon a családjára, az emberekre, akik szeretik és tisztelik.

Halászyt visszavezették a börtönszobába. Senki nem mehetett be hozzá, még feleségének és a nagyobbik lányának sem engedték, hogy elbúcsúzzanak tőle.

- Utolsó kívánságként kérhet vacsorát – fordult Halászyhoz az őrség parancsnoka, miután ellenőrizte a bilincset az elítélt lábán.

- Kérem, hogy az ócsai lelkész feleségétől hozzanak ennivalót!

Egy katonát szalasztottak a kéréssel Rác Szabóékhoz. A tiszteletesné csibe-becsináltat és bort küldött a harangozóval utolsó vacsoraként.

- Kóstold meg! – parancsolt az őrtiszt az ételhozóra, mielőtt bevitte volna a vacsorát.

*

1849. június 26-án éjjel két óra után néhány perccel Rác Szabó Lajos kilépett a lelkészlak kiskapuján, felnézett a fakó hold által éppenhogyan megvilágított öregtemplom kettős tornyára, majd nagyot sóhajtott. Magára terítette lelkészi köpenyét, melléhez szorította a Bibliát és sietős léptekkel elindult a Teleky-féle kastély irányába. Oda, ahonnan nemrég bocsátották el meghagyva neki, hogy hajnali háromkor minden kérés nélkül jelenjen meg az elítéltnél, utolsó órájában vele imádkozni.

Halászy Károly a széken ült. Előtte az üres szilkében néhány csibecsont árválkodott. A palack borból alig hiányzott valamennyi. Gondolata a három meghalt kisfia körül keringett. Látta felesége sírástól vörös szeméit, hallotta szavait: az Istennek más tervei voltak velük. Legyen meg az Ő akarata!

Az ajtó sarokvasainak csikorgására zuhant vissza a szörnyű jelenbe. A tiszteletes lépett be. Illendően köszöntötték egymást, majd mindketten leültek. Percekig csak a csend volt jelen a szobában.

- Károly, készülj az utolsó útra! – szólalt meg a könnyes szemű pap. – Imádkozzál velem!

- Minek imádkoznék, hiszen nem vagyok bűnös. – szólt nyugodtan a rektor. – Ismersz jól, tudod, mit gondolok, hogyan érzek, miben hiszek. Ha meg kell halni a hazáért, meghalok.

Lemondva az imádkozásról, az elkövetkező fertály órát a közös emlékek felelevenítésével töltötte a két jó barát a siralomházban.

A múltidézés lábdobogás, fegyvercsörgés, a zár fémes kattánása oszlatta szét. Az ajtón kívül két fegyveres katona, az ajtóban az őrsparancsnok:

- Itt az idő! – csak ennyit szólt a tiszt. Halászy felállt, megigazította ruházatát és felemelt fejjel elindult. A kísérettől négy-öt lépésnyire ment utánuk a tiszteletes.

A Telekiek tulajdonát képező kasznári uradalmi tisztu udvarban már minden készen állt. Kis asztalon iratok, az asztal mögött a bíróság. A frissen ásott gödörtől tízlépésnyire három katona, puskájuk csőre töltve. Odébb két parasztember kezükben ásó. Az asztallal szemben, két katona között Halászy Károly. A bíró felemelte az egyik iratot és hangosan, jól érthetően olvasni kezdte:

- Az ócsai Főhadiszálláson lévő rögtönítélő bíróság az előzetesen megtett szóbeli javaslat alapján egybehangzóan a következő ítéletet hozta:

Mínthogy Halászy Károly, rákoscsabai, magyarországi, Pestmegyei születésű, 38 éves, református vallású, házasságban, 2 gyermek atyja, tanító Némethiben, a törvényesen emelt vád kivizsgálása során, részben saját vallomása, részben a tanúk vallomása által bebizonyosodott hogy mint a rebellis pártjának igen buzgó tagja, a Némethi-i lakosságot a császári királyi csapatokkal szembeni ellenállásra és fegyverfogásra buzdította, a Kossuth proklamációkat önként kiosztotta a lakosság között, a századosi rangot a cs. k. hadsereg ellen irányuló felkelésben jószántából elfogadta és az egész eljárás módjában a császári érzelmi lakosság rémének bizonyult, így őt a fennálló törvények értelmében Őfelségének az okt. 3-i és nov. 7-i kiáltványa alapján,

hazaárulásért, felkelésre való bujtogatásért, és a zendülésben való részvételért hóhér hiányában puskapor és ólom általi halálra ítélték.

Így ítélték az ócsai főhadiszálláson levő rögtönítélő bíróságon, 1849. július 25-én este ½ 9-kor, a kegyelmezési jog fenntartásával.

Közzétenni és végrehajtani!

Haynau táborszernagy

Halászyt odavezették a kis gödör mellé, letérdepeltették. A lelkész mellé állt imádkozni, de Halászy csak ennyit mondott:

- Istenem! Áldd meg e szegény magyar hazát! Most és mindörökké, ámen!

A tiszt félrerántotta a lelkészt.

- Tűz! – hangzott a vezényszó, majd három dörrenés és Halászy halva bukott a gödörbe.

Utóhang

Vörösmartyt és Garayt – Halászy Károly kivégzése után – erős fedezet mellett, a kocsihoz láncolva vitték Buda-Pestre, az Új épületbe. Szeptember 7-én Garay Ferenc bírót kétévi, könnyű vasban eltöltendő sáncmunkára ítélték.

Vörösmarty Józsefet szeptember 13-án – az enyhítő körülményekre tekintettel – tíz hónapi, vasban eltöltött tömlöcfogságra ítélték.

Kontra Sándor, az ócsai öreg rektor, miután hírért vette a Némediben történteknek, a turjános erdőbe menekült. A kivégzés után másnap, hallván, hogy rektortársát agyonlőtték, csináltatott egy koporsót, felment a hadbírótság elé, és megkérte őket, hogy engedjék meg Halászyt sírjából kivenni és az ócsai temetőbe eltemetni. S meg is engedték neki, azon feltétellel, hogy semmi ceremónia ne legyen, a legnagyobb csendben történjék minden. Évekkel később, szintén az ő javaslatára, közadakozásból vörös márvány sírkövet állított a Pest megyei református tanítók közössége.

Kevésbé ismert szavak szótára

bakter	éjjeliőr, csósz
bocskor	felhajtott szélével a lábfejre boruló, szíjjal felerősíthető kezdetleges lábbeli
csordás	a naponta legelőre hajtott szarvasmarhákat őrző pásztor
deres	az a pad, amelyen a botütésre ítélteteket megbotozták
falusi bíró	a községi előljáróság feje, falusi „polgármester”
fertály óra	negyed óra
júdáspénz	árulásért fizetett pénzjutalom
kancsuka	rövid nyelű, vastag bőrszíjból font korbács
kántor	az énekes szertartást (orgonán és) énekszóval vezető egyházi alkalmazott
kasznár	a tisztartónál eggyel alacsonyabb rangú, képesített uradalmi alkalmazott
kisbíró	községi előljáróságon fizetésért alkalmazott altiszt (hivatalsegéd)
kozák	fegyveres szolgálataiért kiváltságokat élvező cári (lovas)katona
községi esküdt	a községi előljáróság választott tagja (képviselő)
kvártély	beszállásolt katonaság ideiglenes szállása
muszka	orosz
proklamáció	kiáltvány
rácok	magyarországi szerbek
rebellió	lázadás, zendülés
rebellis	lázadó, zendülő, engedetlenkedő, szembeszegülő
rektor	felekezeti elemi iskola (igazgató)tanítója
saroglya	a szekér elején és hátulján lévő rácsos alkatrész
spicli	besúgó, kém
szolgabíró	a megyei nemességnek bírósági és igazgatási hatáskörű választott bírója
tépés	tiszta vászonból tépett szálak (csíkok) tömege, mint kötszer